

потребами суспільства. Відтак, музичні твори, інспіровані образотворчим мистецтвом, найбільш яскраво втілюють функцію мистецтва як засобу комунікації у суспільстві та передачі інтегративними засобами соціально-важливої інформації, що формує здатність людини орієнтуватися у соціокультурному просторі, у сфері художньо-естетичних цінностей життя і культури.

Література

1. Ортега-и-Гассет Х. Дегуманизация искусства / Х. Ортега-и-Гассет; пер. С. Л. Воробьева [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Ortega/_Degymaniz_01.php.
2. Koblyakov A. Semantic aspects of self-similarity in music / A. Koblyakov // *Symmetry: culture and science*, v. 6. – №2. – Washington, 1995. – P.297-300.
3. Хоруженко К. М. Культурология / К. М. Хоруженко. – Энциклопедический словарь. – Ростов-н/Д: Феникс, 1997. – 640 с.
4. Кобляков А. А. Текст и метатекст (Об адекватности художественного произведения объекту аналитического исследования: логические основания) / А. А. Кобляков // *Логика, методология, философия, науки*. – М.: Обнинск, 1995. – Вып. V. – С. 115-120.

References

1. Ortega y Gasset, J. H. Dehumanisation of art. (S. Vorobeveva, Trans). Retrieved from http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Ortega/_Degymaniz_01.php [in Russian].
2. Koblyakov, A. (1995). Semantic aspects of self-similarity in music. *Symmetry: culture and science*. (Vols. 6), 2, 297-300 [in English].
3. Khoruzhenko, K.M. (1997). *Culturology*. Encyclopedic Dictionary. Rostov n / D: "Phoenix" [in Russian].
4. Koblyakov, A.A. (1995). Text and Metatext (Regarding adequacy of artistic works to the object of analytical studies: logic grounds). *Lohyka, metodolohiya, fylosofyia, nauky*, V, 115-120 [in Russian].

УДК 398.21: 398.41 (477.87)

Олійник Вікторія Вікторівна
кандидат культурології,
доцент кафедри суспільних дисциплін
Мукачівського державного університету
magda_gorvat@mail.ru

ДЕМОНОЛОГІЯ В НАРОДНИХ КАЗКАХ ЗАКАРПАТТЯ

У статті проаналізовані основні процеси трансформації анімістичних вірувань українців Закарпаття. Простежені шляхи переосмислення питання дуальності в закарпатських народних казках. Визначено шляхи та форми інтерпретацій демонологічних вірувань у казках Закарпаття.

Ключові слова: анімістичні вірування, демонологія, закарпатські народні казки, образ відьми, образ чорта.

Олейник Виктория Викторовна, кандидат культурологии, доцент кафедры общественных наук Мукачевского государственного университета

Демонология в народных сказках Закарпатья

В статье проанализированы основные процессы трансформации анимистических верований украинцев Закарпатья. Исследованы пути переосмысления вопроса дуальности в закарпатских народных сказках. Определены пути и формы интерпретации демонологических верований в сказках Закарпатья.

Ключевые слова: анимистические верования, демонология, закарпатские народные сказки, образ ведьмы, образ черта.

Oliinyk Viktoriya, Ph.D in Culture studies, associate professor of the Social Subjects chair, Mukachevo State University

Demonology in fairy tales Transcarpathia

The article analyzes the basic processes of transformation animistic beliefs of the Ukrainians of Transcarpathia. It explored ways to rethink the question of duality in Zakarpats'ka folk tales. The ways and forms of interpretation demonological beliefs in fairy tales Transcarpathia are characterized.

As you know, to comprehend complex problem of becoming of people's spirituality we must know everything about its development and accumulation. The scientific exploration of many generations of researchers who not only factual material on folk beliefs and superstitions, but also expressed their attitude to him, revealing his own vision of the world, give us peculiarities of this process. That is why we appreciate the people's spiritual culture monuments as a source of national ideology well as a source of scientific thought. Based on this foundation of knowledge, modern scholars have concluded that these ideas are the complex webs of archaic beliefs.

According to this concept the structure of people's beliefs and superstitions is developed and adopted by modern ethnography. It includes three main types of beliefs and superstitions, each of them consists of subtypes. It should be stressed that in Transcarpathia the survival of natural and seminatural economic foundations, the dominance of patriarchal attitudes in family and social life have led to conservation in the region of ancient philosophical concepts, ideas and beliefs.

The folk beliefs are collected and published by F. Potyshnyak in "Literary Sunday". These beliefs consist of the ancient beliefs with anthropomorphic and animistic views on the power and natural phenomena with people endowed with supernatural powers and possibilities; with dead animals and plants, inanimate objects and phenomena; with spirits and demonic creatures, magic acts, magic, divination, good and bad signs.

It is noted that in there are two ideas about the Devil in the folk traditions of Ukrainian Transcarpathia: They are an ancient folk idea and an Christian religious one. Though they have intertwined there a Christian dualistic discourse of religious ideas about the devil, as absolute evil, which is opposed to the good of the creator – God, dominated. Folk tradition attributes devils not only mysterious skills to damage people and nature but to do useful thing in exchange of the human soul.

In general folk beliefs about devils merge with notions of demonic forces. In the popular imagination devil is the usual demon, a mythological creature of the low level. Devil is the manifestation of evil forces and their aspirations, feelings and deeds. Walking in the world and masquerading, devils do evil deals. The devil can turn into a driver of the cart and drive peasants to the fair.

It is worth to note some popularity of the witches is in beliefs and fairy tales in Transcarpathia. In folk beliefs "devil-woman" is deceitful, demonic creature that embodies the dual earth and underworld. At present days in Transcarpathia people keep the belief that a witch can cause strong wind which can cut off the tree, rain, slush, clouds and heat; send diseases; turn into anything or anyone such as a cat, a dog, a snake, a mouse, a bat, a wheel, poker and etc. She anoint her hair butter, dissolves hair, sits on a broom, a poker, a mortar, or sits on a cart, drawn by a black cat, or sits on the strange man shoulders and flies and sporting with other devils. We should underline particular attitude to the heavenly things that reinvented in fairy tales as a higher world than a human world. From them the personified character of the fairy tales waits assistance in fighting against evil, the dark forces. In the tales of Transcarpathia the Sun usually acts as a living creature, turned into queen and overcomes evil. In folk proverbs and sayings people compare it – "Red like the sun". It was believed that before the wars, epidemics, the eclipse of the sun happened, which was a kind of warning to humanity and repent of people sins.

Folk tales associated the Sun's eclipse with the activities of evil spirits and its struggle with the snakes. In this struggle, the Sun as divine power, always wins. On this occasion, Fyodor Potushnyak wrote: "... The sun appears positive force that helps to fight the forces of light against the forces of darkness. That's why the Sun and at present days is portrayed on embroidery, carving (circle, cross, square, rhombus). In honor of the Sun people create a fire and sing. In the article "The plant in folk beliefs", the author describes how, time and place of the use and meaning of different magic acts, performed by means of plants. The magic act is always held between rivers, in crossroads or inaccessible locations. In the implementation of magical acts the great roles are played by temporal definitions, south, north, before the sunrise and sunset, a weak month, holidays and the relevant ordinances. At St. George day as in the Green week holidays, people put branches on the houses. It symbolized the campaign of spring, worship of the "spirit tree" – their life-giving force. Yuri also collect herbs pillows, usually in the evening, each plant must be touched by stick that could stop the witch. Near the herbs you should go to bed without fire encircling circle around yourself to defence from the evil.

In ethnographic researches it is known that the unclean spirits (demons) are hostile for a man. According to folk beliefs they are hiding in the rocks, caves, callback, weeds, desolate houses, mills, on vacant lots, crossroads, over streams, in swamps, etc. All demons (evil) are among the lowest in the world. They have neither beginning nor end. Although they are slightly higher than men, but their souls are evil.

Folk tradition says that the man in form and spirit is much more perfect than demons. It is clearly revealed in the subjects of many folk tales Transcarpathia. Thus, for example the opposition to good personified in the image of a young man in a fairy tale "Ivan – son cow" who successfully opposed demonic "spirit", which in turn personified anthropomorphic or zoomorphic similarity. A fairy tale "Bear Ivanko" the protagonist confronts a demon image as the personification of evil worldview.

It should be stressed that the images demonological reflecting the ideological foundations of popular culture, through rethinking in fairy tales, legends, sayings broadcast code ethnocultural mental people. The opposition demonic forces are high spiritual characters in folk tales of Transcarpathia. It reproduces metaphorical eternal confrontation between two opposites, between two worlds – dark and light.

Key words: animist beliefs, demonology, Transcarpathian folk tales, image of the devil, image of witches.

Віра у надприродне – головне, що з давніх часів і до нині єдино суто народні та офіційно-релігійні вірування. А співвідношення надприродного і набутого досвідом у соціокультурній генезі завжди визначало різницю між різними прошарками духовної культури.

Як відомо, осмислити складну проблему становлення духовності народу можна лише за умови, коли відомо все, що ним накопичено, та коли відомо, як ішло це накопичення. Про особливості цього процесу дають певне уявлення наукові розвідки дослідників багатьох поколінь, які не тільки нагромаджували фактичний матеріал з народних вірувань і повір'їв, а й висловлювали своє ставлення до нього, розкриваючи власне бачення світу. Ось чому такими цінними для нас є пам'ятки народної духовної культури – і як джерело народного світогляду, і як джерело наукової думки.

Дослідники ж XIX ст. переважно обмежувалися розвідками у сфері демонології, майже не торкаючись міфологічних та світоглядних народних уявлень, саме в яких, власне, і криється природа духовності народу.

Метою даної статті є вивчення генези демонологічних образів у народних казках Закарпаття, що віддзеркалюються в дуалістичному світоглядному протистоянні добра і зла. Варто відзначити, що намагання проаналізувати розвиток анімістичних уявлень українського народу, частково були реалізовані в розвідках українських народознавців кінця XIX – початку XX ст.: Т. Рильського ("К изучению украинского народного мировоззрения"), Х. Ящуржинського ("О превращениях в малорусских сказках"), П. Житецького ("Малорусские вирши нравоучительного содержания"), І. Франка ("К истории южнорусских апокрифических сказаний"), І. Беньківського ("Смерть, погребение и загробная жизнь по понятиям и верованиям народа").

Грунтуючись на цьому фонді знань, сучасні вчені дійшли висновку, що народні світоглядні уявлення – це надзвичайно складне переплетіння архаїчних, переважно язичницьких, християнських та більш пізнього походження уявлень, в основі яких лежить не тільки віра у чудодійність, а й величезний міжпоколінний досвід людей.

Відповідно до такої концепції розроблена і структура народних вірувань та повір'їв, прийнята сучасною етнографічною наукою. Вона включає три основні типи вірувань та повір'їв, кожен з яких, у свою чергу, складається з підтипів.

Перший: вірування, пов'язані з істотами реального світу (чаклуни, відьми, знахарі, "божі люди"); вірування, пов'язані з мертвими; повір'я про тварин та рослини; вірування у природні явища; вірування та обряди, пов'язані з речами.

Другий: демонологічні уявлення (домашні духи, мавки, лісовики, злі духи); вища міфологія і культ святих.

Третій: магичні обряди (лікувальна магія, любовна магія, господарська магія, шкідлива магія); інші види магії [12, 57].

На особливу увагу в даному контексті заслуговують казки Закарпаття, адже саме в них простою народною мовою подається зашифрована світоглядна інформація. Саме семіотика народної казки відображає духовний світ народу. А нерозривний зв'язок народної казки з міфологією та обрядовістю можна віднайти у працях І. Франка, О. Афанасьєва, Т. Краюшкіної, Д. Лихачова, Є. Мелетинського, Е. Новик, Є. Нейолова, О. Потєбні.

Анімалістичні явлення українців Закарпаття, що дійшли до наших днів у народних переказах, легендах і віруваннях, досить незначні. Але і ті відомі завдяки етнографічним дослідженням Петра Лінтура [3], Євгена Фенцика [14] Володимира Гнатюка [1], Федора Потушняка [10]. Серед сучасних дослідників традиційної духовної культури Закарпаття слід відмітити праці таких відомих краян, як Павло Федака [15] Михайло Тиводар [12], Оксана Тиховська [13], котрі підкреслюють, що у традиційному світогляді українців Закарпаття існувало уявлення про світ духів як неземний простір. Та актуальними і неопрацьованими залишаються генеза демонологічних образів та світоглядні трансформації в казках та народних віруваннях краю, що є "душею" традиційної культури українців Закарпаття.

Варто відзначити, що новим поглядом у вітчизняній фольклористиці є дослідження Оксани Тиховської, в яких науковець осмислює різні етапи взаємодії української ментальності з колективним несвідомим, метафорично персоніфікованим у чарівних казках. Дослідниця проводить вперше в українській фольклористиці психоаналітичне дослідження українських народних чарівних казок Закарпаття [13, 5].

Варто підкреслити, що тривале збереження на Закарпатті натуральних і напівнатуральних господарських устоїв, панування патріархальних відносин у сімейному і громадському побуті зумовили консервацію у цьому регіоні давніх світоглядних понять, уявлень і вірувань. Про це свідчать зібрані і опубліковані Ф. Потушняком у "Літературній неділі" народні вірування. Це вірування з давніми анімістичними і антропоморфічними поглядами на сили і явища природи з людьми, наділеними надприродними силами і можливостями, з мертвими, тваринами і рослинами, предметами і явищами неживої природи і духами та демонічними істотами, магичними діями, чаруваннями, ворожінням, добрими і поганими прикметами [8, 26].

Як зазначає Михайло Тиводар у праці "Етнографія Закарпаття", у народному світогляді потойбічний світ знаходиться під землею. Це світ пекла й смерті, місце перебування нечистих духів і грішників. Нечисті духи (демони, "непевне", біси, чорти) – це безтілесні істоти, що здатні набути будь-якої форми. В народних віруваннях всі вони походять від Диявола (Чорта), що вже існував до створення світу. Творячи світ, Бог побачив його в морській піні і взяв з собою. Дияволу захотілось мати товариство. Бог порадив йому вмочити у воду палець, стріпонути ним позаду себе і він матиме товариша. Але Чорт умочив всю руку і трусив нею, поки не набралось багато демонів. Підбурювані Дияволом, вони збунтувались проти Бога, а Бог скинув їх на землю. Котрий де впав, там і залишився: у воді – водяник, у болото – болотяник, у поле – польотих, у садибу – домовик [12, 123].

У народних казках Закарпаття ми знаходимо полярно протилежні варіанти відношення народу до персоніфікованих образів духів полів та лісів. Так, у казках "Цар Дикого лісу" та "Молочливий колодязь" праобраз Духа постає переосмисленням давнього божества, подібного до Пана, Дикого чоловіка, що має владу над флорою й фауною. Персоніфікований образ Духа часто набуває як антропоморфної, так і зооморфної форми [4, 35].

З етнографічних досліджень краю відомо, що до людини нечисті духи (демони) ставляться вороже. За народними віруваннями вони переховуються у скелях, прірвах, безоднях, печерах, зворах, бур'янах, бузині, опустілих хатах, млинах, на пустирях, роздоріжжі, понад потоками, в болотах і т. ін. Всі демони (нечисті) належать до нижчого світу. Вони не мають ні початку, ні кінця. Хоча вони стоять дещо вище від людей, але їх душа – зло. Народна традиція вважає, що людина за своєю формою і духом значно досконаліша від демонів – ця тенденція виразно розкривається і в сюжетах багатьох народних казок Закарпаття. Так, до прикладу протистояння добра, що уособлене в образі юнака у казці "Іван – коровин син" успішно протистоїть демонічному "духу", який в свою чергу персоніфікований антропоморфну або зооморфну подоби [3, 36]. А в казці "Ведмідь Іванко" головному героєві протистоїть образ демона як уособлення світоглядного зла [6, 57].

Федір Потушняк у праці "Демони в народнім віруванні" стверджує, що нечисті вершать свої справи переважно вночі, рідше опівдні, під час великих завірюх і роблять всяке зло природі, щоб нашкочити людям. Вночі вони можуть заманити людину на неприступні місця, болота, прірви та згубити її. Вони світяться "несправжніми вогниками", проникають через найменші щілини і роблять зло. Тому людям треба знати як від них захиститись молитвами, священними предметами, заклинаннями, обманюванням чи задобрюванням. За народними віруваннями, "нечисті духи" бояться хреста, свяченої води, проскури, свічки, ладану, церковного дзвону, кукурікання півня, вогню, грому і блискавки, часнику, полину тощо [9, 15].

Зауважимо, що в народній традиції українців Закарпаття є два уявлення про Чорта: одне – прадавнє народне, а інше – християнсько-релігійне. Хоча вони й переплелись, в них переважає дуалістичний дискурс християнсько-релігійний уявленнь про диявола як абсолютне зло, якому протистоїть творець добра – Бог. Народна традиція приписує чортам не лише їх загадкові можливості наносити шкоду природі й людям, а й різні корисні справи, якщо людина запродасть їм свою душу. Загалом народні вірування про чортів зливаються з уявленнями про демонічні сили. В народній уяві чорт – звичайний демон, нижча міфологічна істота. В його образах уособлюються сили зла та їх прагнення, почуття і справи. Чорти, блукаючи світом і маскуючись, роблять свої лихі справи. Чорт може набути образу кучера і на бричці везти селян на ярмарок. Опівночі чи опівдні його можна зустріти на роздоріжжі. За народними уявленнями домівкою чортів є пекло, але кожен з них перебуває й там, де вони впали, коли Бог скинув їх з Неба. На землі чорти маскуються у людей і тварин, блукають світом і творять зло: в корчмах співають "соромницьких" пісень [12, 76].

У казках народна традиція зображує чортів по-різному. Зазвичай вони уявлялись низькими, череватими, рогатими, хвостатими, як чоловіки з кінськими копитами і потворним обличчям. Подекуди народна уява малювала їх як маленьких і горбатих чоловічків, а інколи – високих і сухих чоловіків на тоненьких ногах. Зазвичай вони уявлялись одягнутими в ошатний одяг з люлькою, в якій безперервно палять "чортове зілля" [3].

Варто відзначити деяку популярність у народних віруваннях та переосмислення в казках Закарпаття образу відьми. "Чортиця", "Шесниця", "Босоркань" – в народних віруваннях – дводушниця, демонічна істота, яка є втіленням дуального земного та потойбічного. На Закарпатті і до нині зберігаються вірування, що відьма здатна викликати сильний вітер, який вирве дерева, дощ, сльоту, хмари і спеку, насилати хвороби, перевтілюватись в будь-що чи будь-кого: кішку, собаку, гадюку, мишу, качана, колесо, кочергу, пральник тощо. Вона намастить волосся коров'ячим маслом, розпустить волосся, сідає на віник, кочергу, ступу, котел, терлицю чи на возик, запряжений чорними кішками, або на плечі чужому чоловікові та літає й забавляється з чортами та іншими нечистими [12, 45].

Як підкреслює Федір Потушняк: "Напередодні Благовіщення, Живного четверга і Юря, тобто три рази в році, або ж кожного нового чи старого Місяця відьми на високих гірських схилах проводять свої зборища, на яких радяться як шкодити людям, перш за все своїм ворогам. Тут вони влаштовують свої гульбища разом з чортами. Якщо зустрінуть якусь людину, то забирають її з собою на гульбище, на якому вона бачить різні привиди. Як прокукурікає перший півень, сила відьом закінчується, а чоловік виявить, що він лежить в терню. Вдень відьми проводять різні чари зі шкідливим зіллям. Людині у сні відьма може з'явитись як тінь, як "мара" (мареву), як жінка в білому платті, дуже суха, з довгими курячими ногами і сухими ручками. Якщо тоді проснутись, то її можна побачити як тінь, як мареву ("мару"). Тоді її можна схопити і гвіздком з підкови прибити до стіни і затримати до ранку" [10, 21].

Народна казка Закарпаття розглядає образ відьми в кількох варіантах: відьма, котра отримала силу по спадковості, і відьма "навчена", тобто та, що здобула відповідні знання в дорослому віці. В казках "Марійка й баба-відьма" та "Про дідову дочку й бабину дочку й бабу босорканю" образ відьми уособлює фемінну складову ментального зла, що протистоїть юній кмітливій героїні, котра уособлює чистоту, світлий бік людської душі. Ця боротьба закінчується перемогою світлої сторони над темною, а юності – над старістю [5, 245–252].

В описах Ф. Потушняка переважають вірування, пов'язані зі злими намірами і діями. Чорнокнижники, як підкреслює автор, – це дводушники, які бувають дуже добрі та вчені. Вони керують всіма загадовими атмосферними явищами в природі. Саме слово означає людину, яка сидить в книгах або дуже багато читає і знає через те всілякі таємниці. В народній уяві чорнокнижник робить град, керує вітрами і хмарами. В уяву про чорнокнижника злилося кілька елементів: вітряника, лісного чоловіка, мудрого книжника тощо. Але найстійкіший його образ – це зображення чорних хмар, що несуть дощ у символі чорного чоловіка, який є уособленням мудрості і сприяє порядку в природі. Взагалі, це образ дуже суперечливий і в народі сприймається неоднозначно. Частина вірувань, описаних Федором Потушняком, присвячена істотам, наділеним надприродними силами і властивостями (чорнокнижники, вовкуни, нічники, дводушники та ін.). Особи, яких народна уява наділяла надзвичайними властивостями, їх характеристики були на Закарпатті переважно такими самими, як і в традиційних народних віруваннях інших районів України. Хоча семантичне забарвлення цих назв могло бути іншим. Такими "непростими" вважалися люди, що мали чинити добро і зло, допомагати і шкодити [15, 19].

Варто виділити і особливе ставлення до небесних світил, що переосмислюється в казках як світ вищий за світ людини, від якого персоніфікований головний герой казки чекає допомоги у протистоянні злу, темним силам. Зазвичай у казках Закарпаття Сонце діє як жива істота, перевтілюється в жар-птицю чи

королеву і перемагає зло. У народних прислів'ях і приказках з ним порівнюють "Красний як сонечко" чи прохають "Коби сонечко змилося". Вірили, що перед війнами, епідеміями, голодом стається затемнення Сонця, яке є своєрідним попередженням людству і вимогою покаятись у скоєних гріхах. Народні казки затемнення Сонця пов'язують з діяльністю злих духів і його боротьбою із змієм ("шарканню"). У цій боротьбі Сонце, як свята і божественна сила, завжди виходить переможцем. З цього приводу Федір Потушняк писав: "...Сонце виступає позитивною силою, що допомагає світлим силам у боротьбі з силами темноти. Тому Сонце й нині охоче зображують на вишивках, різьбі (коло, хрест, квадрат, ромб). На честь Сонця розкладають вогнища та співають пісні" [7, 176]. У казках "Дідо-всевідо" і в "Казці про вугляра" образ сонця втілено в персонажі старого мудрого дідуся-сонця і його матері [2, 15–24].

Варто згадати роль особливих магічних дій за участі зооморфних та флористичних елементів, що присутні у віруваннях українців і змістовно переосмислюються в казках Закарпаття. Федора Потушняк подає детальний опис повір'їв, зв'язаних з рослинами і тваринами ("Рослина в народнім віруванні", "Гад в народнім віруванні", "Звірі і птахи в народнім віруванні") [15].

У статті "Рослина в народнім віруванні" автором описуються способи, місце і час використання і значення різних магічних актів, здійснюваних за допомогою рослин. Магічний акт відбувається завжди на межиріччі, роздоріжжі або неприступних місцях. Мають значення при здійсненні магічних дій часове визначення, полудень, північ, перед сходом і заходом сонця, слабого місяця, а також свята і відповідні обряди [15, 17]. На святого Юрія, як і на Зелені свята, обвішують ворота березовим або липовим галуззям. Це символізувало прихід весни, що є почитанням "духу дерев" – їх животворної сили. На Юрія також збирають чародійне зілля, як правило увечері, до кожного зілля доторкнуться палицею, щоб йому не зашкодили відьми. Біля зілля лягають спати без вогню, обводячи довкола себе коло, щоб нечисті сили не мали доступу. Рано-вранці, починають збирати зілля. Перед кожним зіллям треба стати і сказати. "Беру зілля незнане, аби було хосенне". Повертаючись із зіллям, треба оминати будь-яку зустріч. Детально описані дослідником також вірування про птахів і звірів, зокрема про ті залишки старовинного народного світогляду, які пов'язані з поклоніннями їм як тотему [15, 17–18].

Варто підкреслити, що демонологічні образи, віддавна і до нині віддзеркалюючи світоглядні основи народної культури, крізь переосмислення в казках, повір'ях, приказках транслюють етнокультурний ментальний код народу. Протистояння демонічних сил і високих духовних символів у народних казках Закарпаття відтворюють одвічне метафоричне протистояння двох протилежностей, двох світів – темного і світлого.

Література

1. Гнатюк В. Казки Закарпаття / Володимир Гнатюк/ Упоряд., підгот. текстів, вступна стаття, прим, та словник І. Хланти. – Ужгород: Карпати, 2001. – 382 с.
2. Дідо-всевідо. Закарпатські народні казки / Запис текстів та впорядкування П. Лінтура. – Ужгород: Карпати, 1969. – 239 с.
3. Закарпатські казки Андрія Калина : українські народні казки в записах П.В. Лінтура ; упоряд. Г.Ігнатовича. – Ужгород, 1955. – 216 с.
4. Казки Верховини. Українські народні казки / Упоряд. Іван Чендей. – Ужгород: Закарпатське обласне видавництво, 1960. – 389 с.
5. Казкар : Народні казки Українських Карпат / [упоряд., підгот. текстів, приміт. та слов. І.В.Хланти ; вступ. ст. І. В. Хланти, Р. А. Офіцинського]. – Ужгород : Карпати, 1996. – 281 с.
6. Казки зелених гір : Закарпатські казки Михайла Галиці / [запис., упоряд. та ред. П. Лінтура, І. Чендея ; вступ. ст. П. Лінтура]. – Ужгород : Карпати, 1965. – 238 с.
7. Потушняк Ф. Сонце, луна, звізди і небеса в народном віруванні / Ф. Потушняк // Народна школа. – Ужгород, 1940/1941. – № 9. – С. 175–180.
8. Потушняк Ф. Чорт и домовик / Ф. Потушняк // Русское слово. – Ужгород, 1940. – № 16. – С. 9–10.
9. Потушняк Ф. Демини в народном віруванні / Ф. Потушняк // Русское слово. – Ужгород, 1940. – № 15. – С. 5 – 10.
10. Потушняк Ф. Відьма та її признаки / Ф. Потушняк // Літературна неділя. – Ужгород, 1944. – Річник IV. – С. 223–225.
11. Таємниця скляної гори. Закарпатські народні казки, зібрані М. Фінцицьким / Переклад з угорської та передмова Ю. Шкробинця. – Ужгород: Карпати, 1975. – 187 с.
12. Тиводар М. Етнографія Закарпаття / М. Тиводар. – Ужгород: Гражда, 2011. – С. 407.
13. Тиховська О. М. Система персонажів чарівних казок Закарпаття: психоаналітичний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.07 "фольклористика" / О. М. Тиховська. – Львів, : 2009. – 20 с.
14. Фенцик Є. Сліди древнеслов'янської міфології у нас / Фенцик Євген // Листок. – Ужгород, 1886. – № 6. – С. 257–261.
15. Федака П. Народна культура українців Закарпаття / П. Федака. –Ужгород: Просвіта, 2002. – С. 112.

References

1. Gnatjuk, V. (2001). fairy Transcarpathia I. Hlanta (Ed.). Uzhgorod: Karpaty [in Ukrainian].
2. Lintur, P. (Eds.). (1969). Dido–vsevido. Transcarpathian Folk Tales. Uzhgorod: "Karpaty" [in Ukrainian].
3. Lintur, P. V. (1955). Transcarpathian tale of Andrew Kalina: Ukrainian folk tales. G. Ignatovych (Ed.). Uzhgorod: "Karpaty" [in Ukrainian].
4. Chendej, Ivan (Eds.). (1960). Tales Verhoviny. Ukrainian Folk Tales. Uzhgorod: Zakarpatske oblasne vydavnytvo [in Ukrainian].

5. Hlanta, I. V. (Eds.). (1996). Storytellers: folk tales Ukrainian Carpathians. Uzhgorod : "Karpaty" [in Ukrainian].
6. Galycia, Myhajlo (1965). Tales of the Green Mountains, Transcarpathian tales P. Lintur (Ed.). Uzhgorod : "Karpaty" [in Ukrainian].
7. Potushnjak, F (1940). The sun, moon, heaven in people's beliefs. Narodna shkola, 9, 175–180 [in Ukrainian].
8. Potushnjak, F. (1940). Brownie and devil Russkoe slovo, 16, 9 – 10 [in Ukrainian].
9. Potushnjak, F. (1940). Demons in folk beliefs Russkoe slovo, 15, 5 – 10. [in Ukrainian].
10. Potushnjak, F. (1944). Witch and its features. Literaturna nedilja, 4, 223 –225 [in Ukrainian].
11. Fincyck, M. (1975). The Mystery of the glass mountain. Transcarpathian Folk Tales. (Ju. Shkrobyniec, Trans). Uzhgorod: "Karpaty" [in Ukrainian].
12. Tyvodar, M. (2011). Ethnography Zakarpattja. Uzhgorod: "Grazhda" [in Ukrainian].
13. Tyhovska, O. M. (2009). The system Zakarpattya fairy tales characters: psychoanalytic dimension. Extended abstract of candidate's thesis. L'viv: Lviv University [in Ukrainian].
14. Fencyk, Jevgen. (1886). Traces drevyeslovyanskoyi mythology us. Lystok, 6, 257– 261[in Ukrainian].
15. Fedaka, P. (2002). Ukrainian Transcarpathian folk culture. Uzhgorod: "Prosvita" [in Ukrainian].

УДК 140.8:316.3

Попович Олена Вікторівна
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри філософських наук
Державного вищого навчального закладу
"Приазовський державний технічний університет"
elena_popovich52@mail.ru

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ "КОМПЕНСАЦІЯ" У КОНТЕКСТІ АНАЛІЗУ КУЛЬТУРНИХ ПРОЦЕСІВ

До змісту поняття "компенсація" належать як ознаки (характерні риси) людини, так і ознаки культури як цілого. Компенсаційні процеси в культурі дають змогу, з одного боку, досягти стану рівноваги соціуму як динамічної системи, а з іншого – досягти можливого за конкретних умов рівня особистісної цілісності індивіда. Компенсація у більш широкому сенсі та компенсація як заміщення особистісної цілісності є діалектично пов'язаними процесами.

Ключові слова: компенсація, надкомпенсація, декомпенсація, адаптація, культуротворчість, самовдосконалення індивіда, саморозвиток особистості.

Попович Елена Викторовна, кандидат педагогических наук, доцент кафедры философских наук Государственного высшего учебного заведения "Приазовский государственный технический университет"

Особенности определения содержания понятия "компенсация" в контексте анализа культурных процессов

К содержанию понятия "компенсация" принадлежат как признаки (характерные черты) человека, так и признаки культуры как целого. Компенсационные процессы в культуре позволяют, с одной стороны, достичь состояния равновесия социума как динамической системы, а с другой – достичь возможного уровня личностной целостности индивида в конкретных условиях. Компенсация в более широком смысле и компенсация как замещение личностной целостности является диалектически связанным процессом.

Ключевые слова: компенсация, сверхкомпенсация, декомпенсация, адаптация, культуротворчество, самосовершенствование индивида, саморазвитие личности.

Popovych Olena, PhD in Pedagogics, associate professor of the philosophical sciences chair, Pryazovskiy State Technical University

Peculiarities of the determination of the concept of "compensation" in the context of the analysis of cultural processes

The link between the mechanisms of compensation and culture has been intensely investigated in humanities, which study life (life-asserting factor) and in psychoanalysis (factor of self-perfection). However, this phenomenon is still being segmented in different scientific discourses and its reception in cultural studies is to give a possibility if not to acknowledge it, then at least to draw near the comprehensive vision, as modern vision of culture is understanding of its integrity, based upon the wide inter-discipline approach to its study.

That's why integration of the notion of compensation into the cultural discourse promotes humanization of the cultural practices, which are the basis of individual's self-perfection and self-development. The compensation mechanisms are formed within the objects, which interact and possess back reaction for the system they appeared. The direction of their development may change under some conditions. Direct compensation may be turned into overcompensation or de-compensation. The meaning of the notion of compensation includes the signs (characteristic features) of a person and the signs (characteristic features) of the entire culture. The compensation processes occurring in culture on the one hand allow to reach the state of equilibrium of the socium as a dynamic system and on the other hand they allow to reach the level of individual's personal integrity, it being possible under certain conditions. Compensation in a wider sense and compensation as substitute of personal integrity are dialectically interrelated processes.

The concept of "compensation" is widely used in biology, medicine, psychology, remedial pedagogy, sociology, political sciences, literature and etc. However, in reproduction mechanism of the functioning of society and culture in it, the scientific concept of compensation has considerable heuristic potential, which has not been fully used yet. The com-